

بررسی ساختار دسته‌های عزاداری دو روستای جامخانه و اسرم در روزهای تاسوعا و عاشورای حسینی با قدمت ۲۵۰ سال

رضا عبادی جامخانه^۱، عمران بالویی جامخانه^۲، روح الله بازاری جامخانه^۳، حبیب الله بالویی جامخانه^۴ سید حسن رسولی جامخانه^۵

چکیده

روستاهای جامخانه و اسرم از جمله بزرگترین روستاهای مازندران واقع در شهرستان ساری بخش میاندرد بزرگ می‌باشند، سابقه تاریخی دو روستا به هزاره قبل از میلاد بر می‌گردد و هدف محققان در این مقاله بررسی سنت‌های عزاداری تاسوعا و عاشورا ی حسینی در دو روستای اسرم و جامخانه واقع در شهرستان میاندرد ساری بوده و روش تحقیق در این مقاله ترکیبی از روش‌های میدانی و اسنادی می‌باشد. بنا به نقل قول پیران محلی سابقه عزاداری به اوایل حکومت قاجاریه می‌رسد، برپایی این مراسم سنتی تاثیر بسزایی در روابط اجتماعی و فرهنگی دو روستای مذکور گذاشته بررسی‌ها نشان می‌دهد دسته‌های عزاداری مانند: گروه علم‌داران، کجاوه داران، سنج‌زنان، سینه زنان، زنجیرزنان و تعزیه خوانان به لحاظ تاریخی و نوع مدیریت بسیار جالب و در اجرا بی‌نظیر می‌باشند. براساس مشاهدات دسته‌های عزاداری روستای اسرم و جامخانه می‌توان گفت: عاشورا واقعه ای است که در تاریخ و جغرافیای کربلا محصور نمانده است. عزاداران این روز، خود را به آنچه در کربلا رخ داد، نزدیک می‌دانند و اتصالی عمیق با حقیقت آن واقعه دارند. در سوگواری های مراسم عاشورا در دو روستای مذکور، حال و هوای جوامع امروزی به فضای کربلا در سال ۶۱ ق، پیوند می‌خورد، جایی که نبرد خیر و شر و جدال حق و باطل، به اوج رسید. سوگواران امام حسین (ع) به طور قطع هیچ واقعه تاریخی را به اهمیت روز عاشورا نمی‌دانند. زیرا تاثیرات شگفت آن تاکنون باقی و تداوم داشته است.

واژگان کلیدی: دسته‌های عزاداری، روستا، اسرم و جامخانه، تاسوعا و عاشورا، قدمت ۲۵۰ سال "

۱. دبیر آموزش و پرورش شهرستان نکا
۲. مدیر شرکت تعاونی مهرگان جامخانه (ساری)
۳. کارشناس کشاورزی شرکت تعاونی مهرگان جامخانه (ساری)
۴. دبیر آموزش و پرورش شهرستان نکا
۵. کارشناس ارشد جغرافیا

مقدمه

دسته عزاداری، آیینی که در آن جمعی از عزاداران به صورت گروهی در کوچه‌ها و خیابان‌ها به سوگواری برای ائمه به‌خصوص امام حسین(ع) می‌پردازند. دسته‌های عزاداری همراه با نوحه‌خوانی، زنجیرزنی و سینه‌زنی برگزار می‌شود. برپایی دسته‌ها در کشورهای مختلف شیعه‌نشین از جمله ایران، عراق، لبنان و... دیده می‌شود و برخی از غیرشیعیان نیز در آن حضور می‌یابند. دسته‌های عزاداری در نقاط مختلف، سنت‌ها و آیین‌های مختلفی دارد. دسته عزاداری، آیینی است که گروه‌هایی از مردم با تشریفات خاصی در خیابان‌ها و کوچه‌ها برای اقامه عزاداری امام حسین(ع) و ائمه دیگر حرکت می‌کنند و با هم اشعاری می‌خوانند. (محدثی، فرهنگ عاشورا، ۱۴۱۷ ق، ص ۱۷۴)

منابع تاریخی درباره عزاداری گروهی در کوچه‌ها و خیابان‌ها در سه قرن نخست اسلام، اطلاعاتی ذکر نکرده‌اند. ممکن است این سکوت منابع، به دلیل تقیه شیعیان و مخالفت حاکمان با برگزاری مراسم و آیین‌های مذهبی شیعیان باشد. آغاز عزاداری گروهی به صورت راهپیمایی در کوچه‌ها، از زمان آل بویه گزارش شده است. در دهم محرم سال ۳۵۲ قمری و در زمان حکومت معزالدوله دیلمی، شیعیان بغداد دکان‌ها و اماکن کسب را تعطیل کردند و لباس‌های سیاه مخصوص عزا پوشیدند. سپس در داخل شهر گشتند و بر سر و روی و سینه خود زدند و برای امام حسین (ع) عزاداری کردند. پس از آن، عزاداری گروهی در کوچه‌ها و خیابان‌ها در زمان آل بویه رواج یافت و برگزاری عزاداری و همچنین برخی شعائر دیگر، درگیری‌هایی بین شیعیان و برخی از اهل سنت به خصوص حنابله پدید آورد. (ابن کثیر، البدایه و النهایه، ۱۹۸۸م، ج ۱۱، ص ۲۷۰؛ ابن اثیر، الکامل، ۱۹۶۵م، ج ۸، ص ۵۴۹ برای بررسی بیشتر ر.ک به: بارانی، «هم‌گرایی و واگرایی در اندیشه سیاسی امامیه و حنابله در بغداد دوره آل بویه»، ۱۳۸۸ش، ص ۲۲۰ - ۲۲۵)

پس از رسمی‌شدن تشیع در ایران توسط صفویان، برگزاری مراسم عزاداری به صورت دسته‌های عزا رواج بیشتری یافت. پیتر دلاواله، سفرنامه‌نویس ایتالیایی، درباره مراسم عزاداری در محرم سال ۱۰۲۶ قمری در شهر اصفهان، نوشته است که «از تمام اطراف و محلات اصفهان، دسته‌های بزرگی به راه افتادند. بر روی اسبان آنان سلاح‌های مختلف و عمامه‌های متعدد قرار دارد و به علاوه چندین شتر نیز همراه دسته‌ها هستند که بر روی آن‌ها جعبه‌هایی حمل می‌شود که درون هر یک سه چهار بچه به علامت بچه‌های اسیر حسین شهید (ع) قرار دارند. در عصر قاجار، دسته‌های عزاداری همانند دیگر مراسم عزاداری رونق بسیاری داشت. در عصر حکومت ناصرالدین شاه قاجار، دسته‌های روز با نقاره، علم، بیرق، کتل و دسته‌های شب با طبق‌های چراغ زنبوری، حجله و مشعل به راه می‌افتادند و با خواندن نوحه به سینه‌زنی می‌پرداختند. (دلاواله، سفرنامه پیتر دلاواله، ترجمه

شجاع الدین شفا، ص ۱۲۳، رک به: حقیقی، «جستاری در تعزیه و تعزیه نویسی در ایران»، ۱۳۸۶ش، ص ۷، محدثی، فرهنگ عاشورا، ۱۴۱۷ق، ص ۴۳۴)

در سراسر ایران و همزمان با ایام محرم، دسته‌های عزاداری در کوچه‌ها، خیابان‌ها و همچنین بازارهای شهرها و روستاهای ایران برگزار می‌شود. نوحه خوانی، سینه زنی، زنجیرزنی، گرداندن پرچم، اطعام و نذری دادن، از جمله شاخصه‌های دسته‌های عزاداری در سراسر ایران است. در کنار آن و در برخی مناطق، مراسم خاصی نیز مانند سنج و دمام، طوق بندان (علم بندان)، علم گردانی، نخل بندی، نخل گردانی، مشعل گردانی، سنگ زنی، راه اندازی کاروان‌های سبزه‌پوش و سرخ‌پوش، حرکت شتران با کجاوه به عنوان نمادی از کاروان کربلا و اسراء، کرنا زنی، بهره‌شید و آیین پرسه در دسته‌ها برپا می‌شود. در ایران راه‌اندازی دسته‌ها مختص شیعیان نیست و اهل سنت، به خصوص ساکنان سنی مذهب استان سیستان و بلوچستان، برای خود دسته‌های عزاداری دارند و برای امام حسین(ع) عزاداری می‌کنند. در برخی استان‌های ایران مانند تهران و آذربایجان غربی، اقلیت‌های دینی از جمله مسیحیان نیز در کنار دسته‌ها حضور می‌یابند. در کشورهای مختلف شیعه‌نشین، حرکت دسته‌های عزا در کوچه‌ها و خیابان‌ها از مهم‌ترین مراسم مذهبی است. در کشور عراق هر شب بعد از مرثیه خوانی، مردم عزادار کنار هم می‌ایستند و به صورت دسته‌های منظم و آهنگین، سوگواری می‌کنند. آنان در شب تاسوعا، مشعل‌هایی با شاخه‌هایی از درخت نخل، می‌سازند و تا صبح روز عاشورا آن را می‌گردانند و شب تا صبح به سوگواری می‌پردازند. هنگام ظهر، مردم عزادار هروله کنان به سمت کربلا می‌روند. در لبنان مردم مناطق شیعه نشینی چون ضاحیه و بقاع در طول دهه اول محرم، لباس مشکی به تن دارند و در راهپیمایی عصر روز تاسوعا و نمایش آئینی روز عاشورا، شرکت می‌کنند. در شهرهای سمرقند، بخارا و تاشکند که در آسیای مرکزی است، حرکت دسته‌های عزاداری، برافراشتن پرچم سیاه و برپایی مراسمی که به آن «ماتم امام» می‌گویند، از جمله آداب و رسوم شیعیان در این ماه است. مردم اندونزی دسته‌ها و گروه‌هایی را تشکیل می‌دهند و در خیابان‌ها و معابر عمومی به عزاداری می‌پردازند. در این ایام، مردان مسلمان، لباس سیاه می‌پوشند، زنان از آرایش پرهیز می‌کنند، مراسم ازدواج برگزار نمی‌شود و مردم لباس نو نمی‌خرند. در دیگر کشورهای آسیایی مانند پاکستان، هند، مالزی، تایلند و میانمار نیز دسته‌های عزاداری در ایام محرم برپا می‌شود. دسته‌های عزاداری شیعیان در کشورهای آفریقایی مانند نیجریه، الجزایر و تونس نیز در ایام محرم در خیابان‌ها حضور می‌یابند. در تونس مراسم مردم صبح عاشورا به مزار درگذشتگان می‌روند و در آنجا یاد شهیدان کربلا را گرامی می‌دارند. عده‌ای از آن‌ها در شب عاشورا در نقاط مشخصی آتش روشن می‌کنند و این اعتقاد در تونس وجود دارد که این عمل، موجب شادمانی اطفال امام حسین در کربلا می‌شود.

بعدها که صفویه بر کل ایران مسلط می‌شود و مذهب رسمی ایران شیعه می‌شود کم‌کم گونه‌های دیگری به عزاداری اضافه می‌شود مانند گونه‌های شاخ سین (شاه حسین) که عزاداری حماسی است و پس از آن زنجیر زنی نیز اضافه شد، البته برخی منشا آن را از هند و پاکستان می‌دانند و برخی از عرب‌ها اما سینه زنی با نظم خاص و دسته‌های خاص در دوره صفویه رواج پیدا می‌کند و همه گیر می‌شود و دسته‌ها و هیئت‌های عزاداری براه می‌افتد و اشعار خاصی برای عزاداری در این دوره اضافه می‌شود. تا قبل از این دوره، اشعار ما بیشتر عربی بودند ولی از قرن نهم به بعد اشعار فارسی و ترکی هم اضافه می‌شود و گونه‌های عزاداری، تنوع بیشتری پیدا می‌کند یعنی مرثیه خوانی؛ مقتل خوانی، روضه خوانی؛ زنجیر زنی؛ شاخ سین (شاه حسین) و برخی دیگر از انواع دیگر نیز افزوده می‌شود و تقریباً یک سنت ثابت بر جای می‌ماند.

پس از صفویان در دوره های زندیه و قاجار نیز برپایی مراسم دهه محرم و عاشورا همچنان پر رونق باقی می‌ماند، به عنوان نمونه در دوره زندیه چون شخص کریم خان مقید به آداب و مراسم مذهبی بود و به تقلید از شاهان صفوی در ماه محرم دسته جات عزاداری را برپا می‌کرد در دوره قاجار نیز که علمای بزرگ نفوذ فراوان داشتند و قاجاریه به تقلید از شاهان گذشته این مراسم گسترده شد، خصوصاً در عهد ناصری دهه اول محرم عزاداری و حرکت دسته‌ها در مساجد و تکایا و برگزاری مراسم دیگر به اوج خود رسید که عامل اصلی این امور علمای بزرگ شیعه بودند که در تهران و شهرستان‌ها این آیین را همراه با اطعام و پذیرایی از عزاداران سیدالشهدا رواج دادند. دوران قاجار اما سرآغاز برآمدن سبک و شیوه‌های نوینی در مراسم عزاداری محرم و عاشورا بود، چرا که از این تاریخ نوع جدیدی از عزاداری به نام "شبیهِ خوانی" به مراسم اضافه می‌شود، بر این اساس در عزاداری به برپایی مراسمی جهت بازسازی حادثه عاشورا می‌پرداختند و عده‌ای مانند تئاترهای امروزی نقش افراد را بازی می‌کردند البته این نوع عزاداری شعرهای خاص خود را داشت و این گونه عزاداری در دوره قاجاریه و فتحعلی شاه بیش از هر زمان دیگری رواج پیدا می‌کند. شبیه خوانی به خصوص در دوره فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه با برپایی تکیه و ساختمان‌هایی که جهت برقراری تعزیه خوانی تاسیس شده بودند رسم و رسوم و شیوه خاص خودش را پیدا کرد. در سال ۱۲۴۸ شمسی به دستور ناصرالدین شاه قاجار تکیه دولت با گنجایش ۲۰ هزار تماشاگر ساخته شد.

بسیاری بر این باورند که دوره قاجار بیشترین تنوع در گونه‌های عزاداری را مرسوم کرد، چرا که علاوه بر شبیه خوانی و تعزیه، برپایی سقاخانه؛ تیغ زنی، سخنوری، مراسم دفن شهدای کربلا، مراسم تشت گذاری و... نیز در این دوره مرسوم شد.

پس از قاجاریان و با به تخت نشستن رضا شاه، گونه دیگری از عزاداری در قالب هیئت‌های عزاداری خانگی رشد بیشتری می‌کنند و این جلسات به صورت هفتگی یا ماهانه برقرار می‌شود. در دوره

پهلوی دوم اما محمدرضا شاه هر چه کرد نتوانست با قدرت و تاثیر گذاری هیئت های مذهبی و دهه محرم مقابله کند. به گونه ای که به باور بسیاری کلید انقلاب اسلامی از دهه " ۱۳۴۰ و به ویژه محرم " ۱۳۴۲ در ایران زده شد. علاوه بر این راهپیمایی میلیونی در تهران و سراسر ایران در روزهای تاسوعا و عاشورای حسینی در سال ۵۷ به مثابه تیر خلاصی بود به حکومت شاهنشاهی که پایان آن را حتمی کرد. پیروز شدن انقلاب همچون دمیدن خون تازه ای در رگ های شیعیان و سنت های عاشورایی بود، از آن تاریخ تا کنون همه شیوه های مقبول و مرسوم عزاداری در نقاط مختلف ایران پیاده و اجرا می شود .

به گواه اسناد تاریخی، عراق، اولین کشوری است که به عنوان بستر وقوع حادثه عاشورا، مراسم عزاداری حسینی در آن برگزار شده است. شیعیان عراق ده روز قبل از آغاز ماه محرم، خود را برای مراسم عزاداری آماده می کنند. آن ها از ابتدای ماه محرم، با نهادن نام شهدای کربلا بر هر یک از روزهای دهه اول این ماه، مراسم عزاداری امام حسین (ع) را آغاز می کنند. هر شب بعد از مرثیه خوانی، مردم عزادار کنار هم می ایستند و به صورت دسته های منظم و آهنگین، سوگواری را برگزار می کنند. آنان در شب تاسوعا، مشعل هایی با شاخه هایی از درخت نخل، می سازند و تا صبح عاشورا آن را می گردانند و شب تا صبح به سوگواری می پردازند .

" مَقْتَل " نام کتاب هایی است که در آن، حوادث عاشورا با استناد به گفته های مورخان ذکر شده و خواندن آن معمولاً توسط روحانیون یا افراد خوش صوت و با لحنی سوزناک انجام می شود. مقتل خوانان برای این کار تربیت می شوند. شهید آیت ... " سید محمد باقر حکیم " از جمله شخصیت هایی بود که مسلمانان دیگر کشورهای اسلامی برای شرکت در مراسم مقتل خوانی او، به عراق سفر می کردند. روز عاشورا، مردم عراق در مساجد و حسینیه ها حاضر می شوند و یکی از روحانیون به خواندن مقتل می پردازد و مردم بر حوادث سوزناک آن روز می گریند. از این رو، عزاداری امام حسین (ع) در واقع تایید این مبارزه و بیزاری جستن از دشمنان انسانیت و آزادی است. این عزاداری ها در هرکجای جهان که باشد، می تواند به اعتلای روحی و اخلاقی افراد و جوامع بیانجامد. (آیتی، ۱۳۸۷).

برگزاری مراسم روز عاشورا در جوامع شیعی قبل تشکیل آل بویه

درباره زمان پیدایش و شکل گیری مراسم روز عاشورا در میان جوامع شیعی، با استناد به گزارش های مورخان معتبر عراقی همچون ابن جوزی (المنتظم، ج ۱۴، ص ۱۵۰) و ابن اثیر (الکامل فی التاريخ، ج ۸، ص ۵۴۹) مبنی بر عزاداری های شیعیان بغداد در روز عاشورا که در زمان معزالدوله دیلمی (حکومت: ۳۳۴-۳۵۸ق) از سال ۳۵۲ق آغاز شد و در سال های بعد نیز ادامه یافت، دیدگاهی که میان بسیاری از اسلام شناسان و پژوهشگران تاریخ تشیع، از جمله علی اصغر فقیهی (تاریخ آل بویه، ص ۳۰)،

هاینس هالم (شیعه، ص ۶۱)، حمزه الحسن (طقوس التشیع، ص ۴۴۰) و دیگران رواج یافته، آن است که این عزاداری‌ها، نخستین مراسم‌های رسمی و عمومی روز عاشورا در میان جوامع شیعی بوده و در واقع آل‌بویه نخستین حکومتی بوده‌اند که برپایی چنین مراسمی را حمایت کرده و به ترویج آن پرداخته‌اند. چنان که گزارش‌های همان مورخان، حاکی از برپایی مراسم جشن و سرور روز غدیر پیش از مراسم سوگواری روز عاشورا، یعنی به فاصله زمانی کمتر از یک ماه از آن بوده است.

سید صالح شهرستانی نیز در کتاب خود تاریخ النیاحه علی الامام الحسین (ع) (ج ۱، ص ۱۴۷ و ۱۴۹) توضیح داده است که آل بویه نخستین کسانی نبودند که سوگواری و عزاداری امام حسین (ع) را به وجود آوردند؛ بلکه آن‌ها نخستین کسانی بودند که عزاداری را از حالت برگزاری پنهانی و خصوصی آن در داخل خانه‌ها و مجالس شخصی خارج کردند و به میان بازارها و خیابان‌ها آوردند. شواهد و گزارش‌هایی نیز وجود دارد که در سال‌های پیش از سال ۳۵۲ق، شیعیان بغداد به سوگواری امام حسین (ع) می‌پرداخته‌اند؛ اما این گزارش‌ها دلالتی ندارد بر آن که این سوگواری‌ها به شکل مراسم رسمی و عمومی در روز عاشورا برگزار می‌شده است. همچنین در کنار گزارش‌های برپایی مراسم روز عاشورای بغداد در دوره آل بویه، گزارش‌هایی نیز از برپایی مراسم روز عاشورا (و نیز مراسم روز غدیر) در مصر در دوره خلیفه فاطمی المعز لدین الله (حکومت: ۳۴۱-۳۶۵ق)، و به طور مشخص از سال ۳۶۳ق، یعنی کمتر از یک سال از ورود این خلیفه به مصر، در منابع تاریخی نقل شده است.

با این حال، به نظر می‌رسد مراسم رسمی روز عاشورا، پیشینه کهن‌تری از آنچه تا کنون عموم پژوهشگران می‌پنداشته‌اند، داشته است. مستند این ادعا، گزارشی است که به واسطه نقل قول ارزشمند مقریزی (درگذشته ۸۴۵ق)، مورخ برجسته مصر در دوره مملوکی، از ابن زولاق (درگذشته ۳۸۷ق)، مورخ برجسته دیگر مصری که در سده چهارم هجری زیسته و دوره پیش و پس از ورود فاطمیان به مصر را درک کرده، به دست ما رسیده است. عبارتی که مقریزی از ابن زولاق - احتمالاً از کتاب مفقود وی «سیره المعز لدین الله» - نقل کرده، چنین است: «وکانت مصر لا تخلو من الفتن فی یوم عاشوراء عند قبر کلثم وقبر نفیسه بنت الحسن بن زید بن الحسن بن علی بن ابی طالب فی الأيام الإخشیدیة والکافوریة، وکان سودان کافور یتعصبون علی الشیعة، ویتعلق السودان فی الطرق بالناس، ویقولون للرجل: من خالك؟ فإن قال معاویة أكرموه، وإن سکت لقی المکروه، وأخذت ثیابه وما معه، حتی کان کافور یوکل بأبواب الصحراء، ویمنع الناس من الخروج.» (بنگرید: مقریزی، الخطط المقریزیة، ج ۲، ص ۲۱۲؛ اتعاظ الحنفاء بأخبار الائمه الفاطمیین الخلفاء، ج ۱، ص ۱۴۶).

دسته عزاداری

دسته عزاداری که به آن هیئت هم گفته می‌شود، به جمعی از مردم گفته می‌شود که به صورت جمعی به عزاداری می‌پردازند. این نوع عزاداری به خصوص در بین شیعیان ایران شایع

است. دسته‌های عزاداری معمولاً فقط از مردان تشکیل می‌شوند، و گاهی تعدادی از کودکان نیز در دسته حضور دارند. اگر چه دسته‌ها بیشتر برای سوگ درگذشت امام سوم شیعیان، حسین بن علی برگزار می‌شوند، اما ندرتاً در مناسبت‌های مذهبی دیگر نیز برپا می‌گردند.

به باور برخی منابع، دسته‌های عزاداری اولین بار در اواخر دوره قاجار در ایران شکل گرفتند. برخی محققین شیعه ریشه تاریخی این نوع عزاداری را قدیمی‌تر، و مربوط به دوران حکومت آل بویه می‌دانند. در جلوی دسته معمولاً یک فرد قوی جسمی به نام علم را بلند می‌کند. بقیه دسته به دنبال این شخص راه می‌روند و هماهنگ با نوحه‌خوانی یک نوحه سرا، سینه یا زنجیر می‌زنند. عبدالمحمد آیتی معتقد است که نخستین مراسم عزاداری در دوره آل بویه و توسط معزالدوله دیلمی در بغداد شکل گرفته‌است. ناصرالدین‌شاه قاجار با الگوگیری از اپراهای اروپایی دستور ایجاد تکیه در تهران را صادر کرد و این به رونق عزاداری، تعزیه و روضه‌خوانی در ایران انجامید.

اجزای دسته، در مراسم تاسوعا و عاشورای روستای اسرم و جامخانه شامل این اجزا است:

۱. علمدار: فردی که علم را به دوش می‌کشد و در جلوی دسته حرکت می‌کند. در فرهنگ شیعه، این فرد نماینده ابوالفضل (علمدار کربلا) است.

۲. پرچمدار: عده‌ای کودک که پرچم‌های حاوی شعارها یا ادعیه مذهبی را حمل می‌کنند.

۳. زنجیرزان: مردان و پسرانی هستند که در دو طرف معبر زنجیر می‌زنند.

۴. نوحه‌سرا: یک یا چند نوحه‌خوان که با صدای بلند ترانه‌های محزون می‌خوانند.

۵. طبال و سنج‌زن و دهل‌زن: چند نفر که با نواختن طببل، سنج و دهل، ضرب‌آهنگ نوحه و سینه‌زنی را هماهنگ می‌کنند.

۶. سینه‌زان

۷. گروه تعزیه خوانان

۸. زنان و دختران در اسارت یزیدیان در نقش خاندان اهل بیت با نوحه بابا یا حسین

۹. گروه کفن پوشان

۱۰. گروه موزیک (طبل و سنج و فلوت)

۱۱. گروه ساقیان

۱۲. قاریان قرآن (ابتدای مراسم سوال و جواب با قرائت قرآن شروع می شود).

نظم دسته روی

معمولاً دسته‌های عزاداری به ویژه به هنگام حرکت در کوچه و خیابان دارای نظم و آرایش خاصی هستند. پرچم‌های سیاه، سبز و قرمز که بر روی آن‌ها نام حسین ابن علی یا ابوالفضل العباس نوشته شده توسط نوجوانان حمل می‌شود که به آن‌ها علم گفته می‌شود. دسته این علم‌ها از چوب بلند یا نی‌های بزرگ است به گونه‌ای که دارای انعطاف هستند و شکسته نمی‌شوند. پس از آن‌ها علامت (علم) و سینه زنان یا زنجیران قرار دارند و بعد هم نوحه‌خوان حرکت می‌کند. حسین حزین در «تذکره حزین» که در دوره پهلوی اول نوشته شده‌است وضعیت دسته‌های عزاداری در بروجرد را چنین تشریح کرده‌است:

در این ده روز پرچم‌های سیاه بزرگ و کوچک در اهتزاز و دستجات همه برهنه هریک لنگی سرخ که حاشیه آن دارای ماه و ستاره بود به کمر بسته پیشرو آن‌ها پسران همه با علم‌های سیاه یا حسین، یا حسین گویان، پس از آن‌ها بزرگان و ریش سپیدان کوی و برزن، سپس پرچم بزرگ تری به نام (علم حیدری) در بردارنده آن مردی توانا، پشت سر آن‌ها رئیس دسته برهنه و اگر سید بود شال سبز به گردن انداخته و عمامه مشکین ژولیده خاک آلوده گل گرفته بر سر و دست‌ها روی سینه نهاده، نوحه‌خوان و محتشم‌خوان اندکی از او دنبال تر پشت سر آن‌ها سینه زن‌ها روانه، نصف در گفتن شعری که نوحه‌خوان تلقین کرده نیم دیگر در گفتن بیت بعدی، بدین ترتیب وارد مجلس می‌شدند. معمولاً رسم است عده‌ای از زنان و کودکان نیز به دنبال دسته‌ها در معابر حرکت می‌کنند.

موسیقی دسته

نوع موسیقی که در دسته‌های عزاداری به کار می‌رود، شامل نوحه‌های محزونی است که غالباً در ریتم‌های یک‌ضربی یا سه‌ضربی، و در دستگاه همایون یا چهارگاه اجرا می‌شوند. سازهای اولیه‌ای که در این موسیقی به کار گرفته می‌شده شامل دف، دمام و سنج بوده که در گذشت زمان، برخی از این سازها جای خود را به سازهای کوبه‌ای غربی نظیر طبل داده‌اند (رجوع شود به: آیتی، عبدالمحمد (۱۳۸۷). مراسم محرم در بروجرد از زبان استاد عبدالمحمد آیتی. مصاحبه از فاطمه نورائی نژاد. گنجینه اسناد، شماره ۷۱. حزین بروجردی، حسین. تذکره حسین حزین یا دورنمایی از شهرستان بروجرد. مجمع متوسلین به آل محمد (ص)، ۱۳۸۰. ۱۸۱)

تصویر سابقه تاریخی مراسم سنتی اسرم وجامخانه براساس سند سال ۱۲۶۰قمری

روستای جامخانه

روستای جامخانه در قسمتی از کشور ایران ، استان مازندران واقع در شهر ساری بخش میاندرود بزرگ قرار دارد و مرز بین دو شهر نکا و ساری است. این روستا در ۳۶ درجه و ۳۶ دقیقه عرض شمالی و ۵۳ درجه و ۱۵ دقیقه طول شرقی با ارتفاع ۲۰۰متر از سطح دریا قرار دارد. جامخانه در پایین ترین بخش تپه ای رشته کوه های البرز قرار گرفته است، و به همین خاطر روستایی در کوه و

دشت و نسبت به دیگر روستاها از لحاظ آب و هوایی تفاوت جزئی دارد. روستای جامخانه به مانند یک تمدن بزرگ دارای مراحل مختلف زندگی بشری بوده وجود کارگاه های سفال سازی و کوزه گری، ذوب فلزات و گورهای قبل از اسلام و کشف ظروف سفالی از دوره های مختلف تاریخی در جامخانه با قدمت سه هزارساله (نگهداری در موزه بابل) و وجود بقایای آثار سکونت در مناطق جنوبی از قبیل: نفر خیل و عباس آباد و زکریا خانه سر و میان تلار و رنگ گو و در بخش غربی شامل: اسپه گلی و خطور و منطقه شرقی مانند: از ارک و کاکرون و بخش شمالی، تپه باستانی و تاریخی دین تپه یا دیو تپه گویای سکونت بشر در ادوار مختلف در روستای جامخانه بوده است. همچنین کشف سکه های متعدد (فلوس و طبری) با توجه به دوره های مختلف تاریخی بیانگر این نکته می باشد که روستای جامخانه فعلی و زمین های کشاورزی مجاورش به ویژه در "ازارک" تمدنی بزرگ خفته است. در ضمن روستای جامخانه مرکز دهستان کوهدشت شرقی است. این روستا حدودا در یازده کیلومتری شرق ساری با ارتفاع ۲۰۰ متر از سطح دریا واقع شده است. از نظر جغرافیایی، منطقه جامخانه از سمت شمال و شمال شرق به شهرک شهید عباسپور (جاده ی ساری_نکاء) و روستای اومال؛ از جنوب شرق به روستای دارابکلا و روستای پيله کوه، از سمت شرق به روستای قلعه سر(منطقه ازارک) و از غرب به شهر سورک و از شمال غرب به روستای اسرم و اسلام آباد منتهی می شود. روستای جامخانه از روستاهای پرجمعیت شهرستان میاندرد می باشد. این روستا چشم اندازهای زیبا و جالب توجهی دارد، مراتع بسیار وسیع و سرسبز و زمین های قابل کشت در فصل های مختلف سال اهالی روستا را به سوی خود می کشاند. شغل اجدادی ساکنین جامخانه اغلب کشاورزی و دامپروری بوده است.

تصاویر نمونه هایی از آثار تاریخی روستای جامخانه درموزه شهر بابل - هزاره قبل از میلاد

مکان های برگزاری مراسم مذهبی در جامخانه

آستان مقدس امامزاده عبدالله (علیه السلام)

برخی او را عبدالله طالب برادر کوچکتر سیداحمد مدفون در همین روستا می دانند که در این صورت احتمال قوی داده می شود که مدفون در این بقعه، سیدعبدالله ابوطالب بن محمدالشعرانی بن علی بن حسین بن محمد بن عبدالله الأمیربن عبدالله بن حسن بن جعفرالخطیب بن حسن المثنی بن امام حسن (علیه السلام) باشد، زیرا ابن طقطقی فرزندان سیدمحمدشعرانی را ساکن در ساری ذکر نموده که دوتن آن ها سیدعبدالله ابوطالب و احمد نام داشته اند که ظاهراً عبدالله ابوطالب به عبدالله طالب تصحیف شده است. شهرت محلی به امامزاده عبدالله (علیه السلام) معروف می باشد. آستان امامزاده عبدالله (علیه السلام) در بخش میانرود شهرستان ساری، هجده کیلومتری شمال شهر ساری، دهستان کوهدشت، روستای جامخانه واقع شده است. زمین زیارتگاه که به عنوان قبرستان عمومی از آن استفاده می کنند بیش از سه هکتار است. سرویس های بهداشتی و غسلخانه در زاویه ای از صحن قرار گرفته است.

آستان مقدس امامزاده ابراهیم (علیه السلام)

شهرت محلی به امامزاده ابراهیم (علیه السلام) معروف می باشد. آستان امامزاده ابراهیم (علیه السلام) در بخش میانرود شهرستان ساری، هیجده کیلومتری شرق شهرساری، دهستان کوهدشت، روستای جامخانه، کوچه شهید محمد باقری واقع شده است. بنای ساختمان بقعه اتاق ساده ای به ابعاد چهار در پنج متر است که بام آن را با پشم سیمان پوشانیده و در سال ۱۳۸۳ ساخته اند.

آستان مقدس امامزاده احمد (علیه السلام) - جامخانه

احتمال دارد که وی سیداحمد بن محمدالشعرانی بن عی بن حسین بن محمدبن عبیدالله الامیربن عبدالله بن حسن بن جعفرالخطیب بن حسن المثنی بن امام حسن(علیه السلام) باشد که سیدی جلیل القدر و از بزرگان سادات طبرستان بود.

شهرت محلی به امامزاده احمد (علیه السلام) معروف می باشد. آستان امامزاده احمد (علیه السلام) در بخش میانرود شهرستان ساری، ۱۸ کیلومتری شمال شهر ساری، دهستان کوهدشت در روستای جامخانه. خیابان شهیدحسن بالویی واقع است. بنای ساختمان بقعه مستطیل شکل است که شامل سه باب اتاق تودرتو می باشد زمین زیارتگاه حدود ۱۴۷۲ مترمربع است که دو اصله درخت آزاد تنومند در آن مشاهده می شود.

زیارتنامه: السَّلَامُ عَلَیْكَ أَيُّهَا السَّيِّدُ الزَّكِيُّ، الطَّاهِرُ الْوَلِيُّ، وَالِدَاعِي الْحَفِيُّ؛ أَشْهَدُ أَنَّكَ قُلْتَ حَقًّا، حَقًّا، وَنَطَقْتَ حَقًّا وَصِدْقًا، وَدَعَوْتَ إِلَى مَوْلَايَ وَمَوْلَاكَ، عَلَانِيَةً وَسِرًّا، فَازْ مُتَّبِعْكَ، وَنَجَا مُصَدِّقَكَ، وَخَابَ وَخَسِرَ مُكَذِّبِكَ، وَالْمُتَخَلِّفَ عَنْكَ، أَشْهَدُ لِي بِهَذِهِ الشَّهَادَةِ، لِأَكُونَ مِنَ الْفَائِزِينَ بِمَعْرِفَتِكَ وَطَاعَتِكَ، وَتَصَدِيقِكَ وَاتِّبَاعِكَ، وَالسَّلَامُ عَلَیْكَ يَا سَيِّدِي وَأَبْنَ سَيِّدِي. أَنْتَ بَابُ اللَّهِ الْمُؤْتِي مِنْهُ، وَالْمَأْخُوذُ عَنْهُ، أَتَيْتَكَ زَائِرًا، وَحَاجَاتِي لَكَ مُسْتَوْدِعَةً، وَهَا أَنَا ذَا اسْتَوْدِعُكَ دِينِي وَأَمَانَتِي، وَخَوَاتِيمَ عَمَلِي، وَجَوَامِعَ أَمَلِي إِلَى مُنْتَهَى أَجَلِي، وَالسَّلَامُ عَلَیْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ.

سلام بر تو ای آقای پاک و پاکیزه و سرور من و ای دعوت کننده (به حق) به مهربانی، گواهی دهم که تو حق گفتی و به حق و راستی سخن کردی و (مردم را) آشکارا و نهان بسوی مولای من و مولای خودت دعوت فرمودی رستگار شد پیرو تو و نجات یافت تصدیق کننده ات و نومید و زیانکار شد تکذیب کننده ات و آن کس که با تو مخالفت کرد گواه باش برای من این گواهی را تا من به وسیله معرفت و اطاعت تو و تصدیق و پیروی کردنت از زمره رستگاران باشم و سلام بر تو ای آقای من و ای فرزند آقای من توئی درگاه خدا که از آن درآیند و (معالم دین را) از آن بگیرند آمده ام به درگاهت برای زیارت و حاجت ای خود را به تو سپرده ام و من اکنون به تو می سپارم دینم و امانتم و سرانجام کارهایم و همه آرزوهایم را تا پایان عمرم و بر تو باد سلام و رحمت خدا و برکاتش.

آستان مقدس امامزاده جعفر (علیه السلام) - جامخانه

شهرت محلی به امامزاده جعفر (علیه السلام) معروف می باشد آستان امامزاده جعفر (علیه السلام) در بخش میاندورود شهرستان ساری، دهستان کوهدشت، روستای جامخانه واقع شده است.

روستای اسرم

اسرم، روستایی است از توابع بخش مرکزی شهرستان میاندورود در استان مازندران ایران.

این روستا در دهستان کوهدشت و شهرستان میاندورود قرار داشته، روستای متمدن و تاریخی اسرم در شهرستان میاندورود بر اساس یک رسم دیرینه که از نیاکان خود به ارث برده‌اند هر ساله در یکی از روزهای فصل پاییز برای شکرگزاری از نعمات خداوند - به احتمال فراوان جشن مهرگان- و به شکرانه وجود بارگاه امامزاده آقا سید حمزه در این روستا در اطراف امامزاده و بر سر قبور خود جمع می‌شوند و در این روز رسوم زیبایی را به اجرا درمی‌آورند.

مراسم سوال و جواب سنتی‌ترین بخش عزاداری در دو روستای اسرم و جامخانه

مراسم عزاداری اباعبدالله الحسین (ع) همانند سراسر جهان در روستای اسرم و جامخانه در شهرستان میاندورود برگزار می‌شود. عزاداران این دو روستا که در مجاورت هم هستند بنا به سنت دیرینه (حدود ۲۵۰ساله) خود هر ساله به روستای هم برای عزاداری می‌روند. بنا به این سنت در روز تاسوعا عزاداران روستای اسرم میزبان عزاداران روستای جامخانه هستند و در روز عاشورا عزاداران روستای جامخانه میزبان عزاداران روستای اسرم می‌باشند. یکی از غمبارترین برنامه‌هایی که در این دو روز اجرا می‌شود برنامه سوال و جواب است که در زمان ورود دسته عزاداری روستای مهمان به روستای مجاور، دو علم روبروی هم قرار می‌گیرند و دو نفر با بیان جملات زیر به پرسش و پاسخ می‌پردازند.

متن زیر بخشی از پرسش و پاسخ این مراسم بسیار کهن است.

سلام ما به شما باد و جمله عزاداران ***** علیک ما به شما باد و از ره احسان

سوالی چند مرا هست با تو ای محزون ***** بیان مطلب خود کن دلم بود پر

خون

عزای کیست که داری جمله شیون و شین؟ ***** عزای شاه شهیدان بود امام حسین مگر نداشت حسین به کربلا یاور؟ ***** تمام و کشته شدند از جفای تیغ و

شرر

بگو کجا بنمودند شهید از ره کین ؟ ***** به دشت کربلا غریب و زار و

حزین

بگو به اکبر و عباس او چه ها کردند ؟ ***** بدان که دو دست علمدار او جدا

کردند

تنش بگو به کجا و علم بگو به کجا ؟ *****
تنش کنار شریعه فتاد علم اینجا
بگو که شبه پیمبر شده به کربلا داماد؟ *****
نه بلکه کشته شده او ز خنجر فولاد
ز حال قاسم ناکام (نوکدخدا) بیان فرما؟ *****
فغان و آه ، عروسی او شده است عزا
چه روی داده به زینب به روز عاشورا ؟ *****
قدش شده خمیده ز محنت اعدا
چه کرده اند ز بعد حسین گروه لعام ؟ *****
زدند و آتش کین از جفا به جمله

خیام

ز بعد آتش کین گو چه فتنه ها کردند ؟ *****
بدان که راس شهیدان به نیزه ها
کردند

تنش بگو به کجا و سرش بگو به کجا ؟ *****
تنش به کربلا و سرش به طشت

طلا

بگو به حال سکینه ز بعد باب فکار ؟ *****
به روی ناقه عریان ولی به حال نزار
مگر نبود کسی از برایشان غمخوار ؟ *****
نیود و محرمی از برایشان مگر بیمار
بگو لباس زنان را به برده اند یغما ؟ *****
تمام زینتشان را روده اند والله
مرخصیم و در آییم و ما در آن محضر *****
مرخصید و در آیید جملگی یکسر
مراسم سوال و جواب روز تاسوعا توسط اهالی روستای اسرم و جامخانه به میزبانی اسرم

نوحه خوان حسن خالقی از جامخانه

مراسم سوال و جواب، استقبال از علم و عزاداران روستای جامخانه روز تاسوعا توسط اهالی روستای
اسرم

مراسم سوال و جواب، استقبال از علم و عزاداران روستای جامخانه روز تاسوعا توسط اهالی روستای اسرم

مراسم مداحی و سینه‌زنی

مداحی یا روضه‌خوانی یا با عنوان افتخاری مَدَّاحِ اهلِ بیتِ عصمت و طهارت یکی از هنرهای نمایشی ملی و مذهبی ایرانیان است که همچون شبیه‌خوانی، پرده‌خوانی، نقالی، پیشینه‌ای صفوی دارد. این مراسم غالباً در ایام محرم، صفر، نیمه شعبان، فاطمیه و زادروز و وفات امامان شیعه برگزار می‌شود. مداحی در گذر زمان، با محتوای سیاسی همراه شده و در برخی موارد، مداحان، روضه‌هایشان را مضامین سیاسی روز درآمیخته و اجرا می‌نمایند. هم‌اکنون، مداحی به عنوان یک پیشه حرفه‌ای در شیعیان ایران، عراق، پاکستان و سایر کشورهای شیعه‌نشین دنبال می‌شود. مداحی ریشه‌ای تاریخی در سیره پیامبر و اهل بیت دارد. در زمان پیامبر، اشعار زیادی هم در مدح و ثنای خداوند و هم در مدح پیامبر و هم در رابطه با وقایع تاریخی مثل غدیر خم سروده شده که بسیاری از این اشعار در دیوان‌های مختلف شعری از جمله دیوان صاحب بن عباد موجود است و در کتاب «الغدیر» نیز علامه امینی بسیاری از این اشعار را آورده است. امامان شیعه، شاعران

را به سرودن شعر درباره خداوند و پیامبر و اهل بیت تشویق می‌کردند و همین امر نشان دهنده جایگاه قابل توجه مداحی در اسلام است. از آنجا که مداحان در ایام محرم بخش‌هایی از کتاب روضه الشهداء فی مقاتل اهل بیت را می‌خوانند به آن‌ها روضه‌خوان نیز گفته می‌شود. (بنیاد فرهنگی دعبل خزاعی، ۱۲ تیر ۱۳۹۰)

سبک های مداحی عبارتند از: ۱- شور ۲- واحد ۳- تک ۴- رجز خوانی، رَجَز خوانی به معنای فخر فروشی و تعریف از شجاعت و شرافت خود است. اصطلاح «رجز» در ادبیات و عروض نوعی شعر است که وزن آن شش بار «مستفعلن» باشد. (لغتنامه دهخدا)

نوحه خوانی و سینه‌زنی از رایج‌ترین مراسم سنتی عزاداری برای امامان به خصوص امام حسین (ع) است که عزاداران همراه با نوحه‌خوانی با دست به سینه خود می‌زنند. نوحه قطعه‌ای ادبی است که به صورت آهنگین اجرا می‌شود و مضمونی غم‌انگیز و بعضاً حماسی دارد. نوحه خوانی ریشه‌ای به درازای غم‌های تاریخ و زمزمه‌های افراد و بخصوص مادران و بانوان در سوگ عزیزانشان دارد. در مذهب شیعه، نوحه توسط مداحان و در مراسم مذهبی اهل بیت اجرا می‌شود. نوحه‌ها سبک‌های گوناگونی دارند.

سینه‌زنی مرسوم‌ترین نوع عزاداری در بین دسته‌ها و هیئت‌های عزاداری در بین شیعیان و همچنین در روستای اسرم و جامخانه مرسوم می‌باشد.

عزاداری به صورت زدن به سینه، از صدر اسلام مرسوم بوده است و نقل شده است که برخی زنان مسلمان در عزای پیامبر اسلام (ص) به سر و سینه خود می‌زدند و عزاداری می‌کردند. پس از شهادت امام حسین (ع) عزاداری بسته به فرهنگ‌های مختلف، اشکال گوناگون یافت که از جمله آن‌ها سینه‌زنی بود. به نظر می‌رسد سینه‌زنی، علاوه بر عزاداری، نوعی ریاضت است که سینه‌زن، خود را در رنجی که امام حسین (ع) تحمل کرد، سهیم می‌کند. سینه‌زنی در میان عرب رواج داشته است و با رسمی‌شدن مذهب شیعه در ایران در عصر صفویه، مراسم سینه‌زنی در ایران توسعه یافت و نقل شده مردم از شدت تأثر از نقل موعظه‌کنندگان، با مشت بر سینه خود می‌کوبیدند. همچنین در نقلی دیگر بیان شده است که در اصفهان (پایتخت صفویان) مردم به تبعیت از آواز نوحه‌خوانان، ضمن حرکت دایره‌ای، پا بر زمین کوبیده و سینه می‌زدند.

در عصر قاجار، به خصوص ناصرالدین شاه قاجار، دسته‌های عزاداری با آداب و تشریفات و تجمل بسیار به راه می‌افتادند و در فواصل، دسته سینه‌زن‌ها با آهنگ موزون سینه می‌زدند و حتی در اندرونی شاهان قاجار نیز خانم‌ها نوحه‌خوانی و سینه‌زنی می‌کردند.

در دوران معاصر، سینه‌زنی، بخش عمده برخی مجالس عزاداری را تشکیل می‌دهد که به دلیل مداحی‌های شورانگیز، مورد توجه جوانان واقع شده است.

سینه‌زنی انواع مختلفی دارد که از جمله آن‌ها، این موارد است:

واحد: سینه‌زنی با ریتم کند، تک‌ضربه محکم با فاصله‌ای چندثانیه‌ای میان ضربات

سنگین: سینه‌زنی با ریتم متوسط، ضربه‌ای محکم و با مکثی کوتاه میان ضربات

شور: سینه‌زنی با ریتم تند، ضربه آرام‌تر و بدون فاصله میان ضربات

دوضرب و سه‌ضرب و چهارضرب: دو یا سه یا چهار ضربه پشت سر هم با ریتم تند، با مکثی کوتاه میان هر نوبت.

در مجالس مختلف، انواع مختلفی از سینه‌زنی برگزار می‌شود. سینه‌زنی به صورت نشسته، ایستاده، با حرکت و چرخیدن حول مرکزی واحد (که عموماً نوحه‌خوان است) برگزار می‌شود.

برخی مناطق، سبک سینه‌زنی خاص خود را دارند؛ مثلاً گونه‌ای از سینه‌زنی واحد در مناطق جنوبی ایران رایج است که سینه‌زن‌ها حلقه‌هایی تشکیل می‌دهند و دست چپ را در کمر نفر سمت چپی می‌گیرند و با ریتمی آرام و متناسب با نوحه، سینه‌زنی می‌کنند. همچنین نوعی سینه‌زنی «سینه‌زنی قطاری» در لارستان، سینه‌زنی «چلاب» در خوزستان، سینه‌زنی «سه‌سنگ» در بهبهان از دیگر سبک‌های سینه‌زنی در مناطق مختلف هستند.

علمای شیعه، بیان داشته‌اند که عزاداری برای امامان معصوم (ع) به اشکال مختلف آن مستحب است. همچنین از قدیم عالمان شیعه علاوه بر فتوا، خود در مجالس عزاداری، سینه‌زنی می‌کردند.

در سؤالی که درباره عزاداری و سینه‌زنی از علماء و مراجع تقلید شده است، آیت‌الله خویی بیان داشته که: «آنچه که مصداق عزاداری و سوگواری است و اظهار مصیبت درباره ایشان محسوب باشد، مندوب و مرغوب فیه (مستحب) بوده، مانعی ندارد.» دیگر علما و مراجع نیز فتوای این عالم بزرگوار را تأیید و امضا کردند. علمایی مانند سیدمحمدحسین فضل‌الله، سینه‌زنی خشن را حرام می‌دانند و برخی مراجع مانند آیت‌الله خامنه‌ای و آیت‌الله مکارم شیرازی، نیز بیان داشته‌اند برهنه‌شدن در سینه‌زنی، برازنده مجالس عزاداری نیست؛ به خصوص در مکان‌های عمومی و در حضور زنان. (برای اطلاع بیشتر رجوع شود به: ابن حنبل، احمد، مسند امام احمد بن حنبل، تحقیق: شعیب الارنوط، بیروت، موسسه الرساله، ۱۴۱۶ق. حیدری، اصغر، تاریخ و جلوه‌های عزاداری امام حسین (ع) در ایران با تکیه بر دوره صفویه، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، چاپ اول، ۱۳۹۱ش. فیگوئرا، گارسیا دسیلوا،

سفرنامه فیگوئرا، ترجمه غلامرضا سعیدی، تهران، نشر نو، ۱۳۶۳ش. کمپفر، انگلبرت، در دربار شاهنشاه ایران، ترجمه کیکوس جهانداری، تهران، نشر انجمن آثار ملی، ۱۳۵۰ش. مشحون، حسن، موسیقی مذهبی ایران، تهران، سازمان جشن هنر، ۱۳۵۰ش. مظاهری، محسن حسام، مدخل سینه زنی در کتاب فرهنگ سوگ شیعی، تهران، نشر خیمه، چاپ اول، ۱۳۹۵ش. معتمدی کاشانی، سیدحسین، عزاداری سنتی شیعیان، قم، نشر قلم مکنون، چاپ اول، ۱۳۸۳ش.

مراسم سینه زنی جوانان جامخانه در حسینیه روستای اسرم روز تاسوعا

مراسم سینه زنی در حسینیه اعظم روستای جامخانه روز عاشورا

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

زنجیرزنی

یکی از جذاب ترین مراسم تاسوعا و عاشورا در روستاهای اسرم و جامخانه مراسم زنجیرزنی بوده که به شکل و شیوه‌های گوناگونی اجرا می‌شود. زنجیرزنی از آیین‌های جمعی سوگواری شیعیان است که در آن برای یادکرد مصائب اهل بیت خصوصاً اسرای کربلا، زنجیرهایی که به صورت خوشه‌ای به دسته ای چوبی آویخته شده را بر شانه خود فرود می‌آورند. گستره این آیین هند، پاکستان، ایران و عراق است. این آیین نوعاً مردانه و به صورت گروهی در مناسبت‌های مهم عزاداری مانند دهه اول محرم و دهه آخر صفر برگزار می‌شود. زنجیرزنی در سبک‌های گوناگونی انجام می‌شود و غالباً همراه دسته‌های زنجیرزنی، نوحه خوانده شده و از طبل و سنج استفاده می‌شود. منشأ زنجیرزنی را هند و پاکستان دانسته‌اند. احتمالاً این آیین در اواسط دوران قاجار به ایران آمده باشد. در منابع قدیمی‌تر گزارشی از زنجیرزنی نیست.

در سفرنامه‌های اروپاییان در عهد ناصرالدین شاه، گزارش‌هایی از زنجیرزنی آمده است. زنجیرزنی از آیین‌های عزاداری شیعیان است که عمدتاً در کشورهای ایران، عراق، لبنان، پاکستان و هند به اشکال مختلف انجام می‌شود. زنجیرزنی مکان خاصی ندارد و هم در کوچه و خیابان‌ها و هم در مکان‌های محدود مانند صحن‌های اماکن مذهبی و یا حسینیه‌ها برگزار می‌شود. این مراسم احتمالاً به صورت نمادین به مصائب کاروان اسیران کربلا در مسیر شام اشاره دارد؛ مصائبی مانند در غل و زنجیربودن و

نیز تازیانه خوردن از نگهبانان کاروان. زنجیرزنی نوعی تحمل ریاضت و رنج است که اجراکنندگان بدین وسیله خود را در مصائب و مشکلاتی شریک می کنند که دشمنان شهدای کربلا برای آن ها به وجود آورده اند.

زنجیرزان در ایران، به صورت منظم و پشت سرهم در ستون های دو تایی یا بیشتر حرکت می کنند. در ردیف های جلو پیش کسوتان و سپس جوانان، نوجوانان و کودکان حرکت می کنند. به صورت هماهنگ، بر اساس ریتم نوحه ای که همزمان نوحه خوان می خوانند، زنجیرها را بر کتف و پشت و گاهی سر و سینه خود می کوبند. همراه دسته، طبل و سنج می کوبند. زنجیرزنی سبک های گوناگونی دارد؛ از جمله تک ضرب، سه ضرب، چهار ضرب و بیشتر. ریتم آن تابع ریتم نوحه و طبل است. در روزهای تاسوعا و عاشورا، گاهی در پیشاپیش دسته های سینه زنی و زنجیرزنی اسب هایی با پوشش پارچه های سفید آغشته به قطرات سرخ رنگ به نشان خون حرکت می کنند. گاهی چند کبوتر پشت اسب ها می گذارند به نشانه انتقال خبر شهادت امام حسین از کربلا به مدینه.

زنجیرزنی در عراق تقریباً همانند ایران برگزار می شود. زنجیرزان همگی پیراهن سیاه بر تن کرده و قسمت بالای آن را از پشت چاک میزند تا زنجیر را جهت تاسی بیشتر با اهل بیت امام حسین علیه السلام بر بدن برهنه فرود آورند. در کاظمین، مجموعه ای از مردان با تشکیل حلقه های بزرگی به شکل مستطیل یا بیضی به طرح حرم کاظمین حرکت می کنند. همراه این دسته ها طبل و سنج و بوق به صدا در می آید و معمولاً نوحه خوانی انجام می شود. برخی از زنجیرزان به حلقه های زنجیر تیغ های کوچک متصل می کنند تا درد و رنج بیشتری را بر خود تحمیل کنند. (رضایی، ۱۳۸۸، فربد، ۱۳۸۶ و حیدری، ۱۳۸۰)

مراسم زنجیرزنی در حسینیه روستای اسرم روز تاسوعا-مداح اصغری

مراسم زنجیرزنی در حسینیه اعظم روستای جامخانه روز عاشورا توسط نوجوانان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مراسم زنجیرزنی روز تاسوعا در حسینیه روستای اسرم

مداحان ذبیحی و بازاری

سنج زنی

سنج زدن از آیین‌های سنتی عزاداری در روستای اسرم و جامخانه است. در این مراسم افراد با استفاده از سنج و بوق مراسم را برگزار می‌کنند. طبق نقل‌های تاریخی، سنج از کشور هند یا تانزانیا (زنگبار) به نواحی جنوبی ایران وارد شده است. به نظر می‌رسد سنج دو صفحه دایره‌ای از جنس برنج به قطر ۱۵ تا ۲۰ سانتیمتر و ضخامت تقریباً ۵ میلیمتر است که هر کدام از آن‌ها یک دستگیره چوبی در وسط آن دارد. بوق نیز از شاخ پیچ در پیچ بزرگی درست می‌شود. دمام، سازی است به شکل استوانه به طول ۴۵ تا ۵۵ سانتیمتر و قطر ۳۵ تا ۴۰ سانتیمتر که دو سوی آن را پوست کشیده‌اند. بدنه آن از جنس چوب یا ورق فلزی است و پوست روی آن را پوست بز و آهو می‌گذارند. دمام‌زن بر یک سمت آن با دست و بر سمت دیگر با چوب ضرباتی را می‌نوازد و آهنگ خویش را شکل می‌دهد. سنج‌زان نیز معمولاً به دو گروه تقسیم می‌شوند که چهار سنج بالای دمام‌ها و چهار سنج دیگر در کنار دمام‌های پایینی می‌ایستند و می‌نوازند. همچنین بوق نیز از اجزای این مراسم

است که البته حضور آن ضروری نیست. بوق هماهنگ‌سازی بین دمام‌زن‌ها را به عهده دارد و همچنین شروع دمام‌نوازی و خاتمه آن را نیز اعلام می‌کند. سنج علاوه بر مراسم عادی شادی و عزا، در مراسم مذهبی نیز اجرا می‌شود که معمولاً این مراسم مذهبی عبارتند از: اعلام وقت سحر ماه مبارک رمضان. وفات پیامبر(ص). شب‌های ضربت‌خوردن حضرت علی(ع). عزاداری‌های محرم که از شب هفتم محرم شروع به نواختن می‌کنند و در شب عاشورا اوج می‌گیرد. شهادت امام سجاد(ع). شهادت امام رضا(ع). یاد بود عزیزان از دست رفته در نقاط مختلف ایران. (رجوع شود به: سلطانی‌نیا، اشرف، «سیری بر موسیقی محلی بوشهر؛ دمام»، فصلنامه فرهنگ مردم ایران، شماره ۳۴، پاییز ۱۳۹۲ش. احمدی ری‌شهری، عبدالحسین، «دمام، مجله مقام موسیقایی»، شماره ۲۰، بهار ۱۳۸۲ش. حاجیانی، فرخ، «واژه‌ها و اصطلاحات موسیقی در گویش بوشهری»، مجله گویش‌شناسی، شماره ۴، اسفند ۱۳۸۴ش. شنبه زاده، سعید، «موسیقی کار دریایی بوشهر»، شماره ۳، پاییز و زمستان ۱۳۷۷ش. سلیمانی، مرضیه، «موسیقی دینی در ایران»، شماره ۴۸، اسفند ۱۳۸۸ش)

علم یا جریده

علم یا جریده یکی از وسیله‌های نمادین بکار رفته در آیین سوگواری عاشورا در میان شیعیان است. این وسیله معمولاً چوبی بلندی به ارتفاع پنج شش متر که سر آن پنجه‌ای برنجین می‌گذارند و پارچه‌های رنگین قیمتی به چوب می‌بندند. علم از فلز ساخته شده، توسط علم‌دار حمل می‌شود.

علم معمولاً در پیشاپیش صف سوگواران حرکت داده می‌شود. علم‌های قدیمی تر معمولاً پایه‌ای دارند که واژه‌های دینی بر روی آن برنگاشته شده‌است و دو اژدها با دهان باز از آن پاسداری می‌کنند. گاهی پهنای علم‌ها به ۳ متر تا ۱۰ متر هم می‌رسد و غالباً ۱۱ زبانه دارد که زبانه میانی بزرگ‌تر از بقیه می‌باشد. حد فاصل زبانه‌ها را هم با اشیا فلزی که به شکل کیوتر و طاووس و لاله و گنبد و بارگاه ساخته شده بود، پر می‌کردند. به کسی که علم را با خود حمل می‌کند، علم‌دار می‌گویند. این شخص پایه علم را که از چوب ساخته شده، داخل بند تسمه‌ای که به کمر و شانه خود بسته، قرار می‌دهد و با آن حرکت می‌کند. علم و پرچم از وسایلی است که در جنگ‌ها از اهمیت اساسی برخوردار بود. البته بین علم و پرچم تفاوت‌هایی وجود داشته‌است و از نظر اهمیت هم درجه بندی شده‌اند. علم شمال کشور با علم بخش‌های مرکزی ایران اختلاف دارد. در شهر گز برخوردار نیز علم‌ها به صورت چوب بلند به صورت یک تکه یا چند تکه بسته می‌شود و با دستمال پارچه‌ای تزیین می‌شود و یادآور علمدار کربلا است.

به نظر می‌رسد که نوعی علم در زمان آل بویه برای مراسم محرم استفاده می‌شده‌است. در زمان آق قویونلوها طبل و علم از امامزاده‌ها توسط علما در مراسم مذهبی حمل می‌شده‌است. با تشکیل دولت

شیعی صفوی، علم به صورت گسترده‌ای در مراسم محرم و سایر مراسم مذهبی مورد استفاده قرار می‌گرفته‌است.

قدیمی‌ترین علم‌های ایرانی در کاخ توپ‌قاپی استانبول نگهداری می‌شود. این علم‌ها از غنایم جنگی است و پس از تصرف شهر تبریز توسط سپاهیان عثمانی، شاه سلیم آن‌ها را به استانبول منتقل کرد که پس از رواج تشیع در زمان شاه اسماعیل مورد استفاده دسته‌ها قرار می‌گرفت، از صفحه‌ای آهن به صورت تیغه‌ای باریک و بلند ساخته می‌شد. در راس آن علامت و نشان سنتی و قومی قبيله و در شیعه مذهب نام الله یا نام الله و محمد و علی یا نام الله و پنج تن نقره کاری (نقره کوبی) یا کنده کاری می‌شد. تیغه باریک و بلند آهنین با صفحه‌ای مدور و بزرگ‌تر در انتهای تیغه که دارای قابی از فلز بود خاتمه می‌یافت. دور این قاب را با سرهای اژدها که از هنرهای چینی و ژاپنی اقتباس شده بود می‌آراستند. این علم‌ها بر روی دسته‌ای چوبی یا فلزی قرار می‌گرفت و پیشاپیش دسته‌ها حمل می‌شد.

در سال‌های بعد، بخصوص در دوران زندیان و قاجاریه، تزئینات دیگری به علم‌های دسته اضافه شد و عزاداران مذهبی در ایام سوگواری یا بزرگداشت و تشریفات دیگر آن‌ها را به کار می‌برند.

نگاره‌های علم

علم را پیشاپیش صف سوگواران حرکت می‌دهند، علم‌های قدیمی‌تر معمولاً پایه‌ای دارند که کلمات مذهبی بر روی آن منقوش است و دو اژدها با دهان باز از آن حفاظت می‌کنند و صورت آن‌ها نیز سوراخ شده‌است. برخی علم‌ها نگاره طاووس، پرنده، چهار گلدان و یک جفت طوطی در دو طرف علم دارد. گاه دو شمعدان به میله‌ای که قاب بر آن تکیه دارد متصل است. در گذشته علم‌ها یک زبانه بودند و تزئیناتی به آن متصل می‌کردند. این علم کم‌کم تبدیل به علم سه تیغ، پنج تیغ، هفت تیغ و... تا بیست و یک تیغ شد.

اصطلاحات علم

علم بندی: علم بستن پارچه‌های رنگین و با ارزش به بدنه چوبین علم که در روز معین و با آدابی ویژه انجام می‌شود.

علم واچینی: عمل باز کردن پارچه‌های رنگین و قیمتی از چوبه علم که آن نیز آدابی دارد و در روز معین انجام می‌شود.

نخل، چوب بسیار بلند، همانند درخت تبریزی متوسط که در تعزیه خوانی پیشاپیش دسته‌ها برند و بر سر آن گاه شکل پنجه‌ای از فلز باشد، و گاه پارچه سیاه بر آن پوشانند. (تشیع علوی و تشیع صفوی: دکتر علی شریعتی صفحه ۲۰۴ الی ۲۱۱)

گروه علم داران جامخانه در روز تاسوعا حسینیه روستای اسرم

اجرای موسیقی در حسینیه اعظم روستای جامخانه روز عاشورا

مراسم شبیه سازی آتش زدن خیمه هادر حسینیه اعظم روستای جامخانه روز عاشورا

تعزیه و شبیه سازی ظهر عاشورادر حسینیه اعظم روستای جامخانه

گروه کفن پوشان در حسینیه اعظم روستای جامخانه روز عاشورا

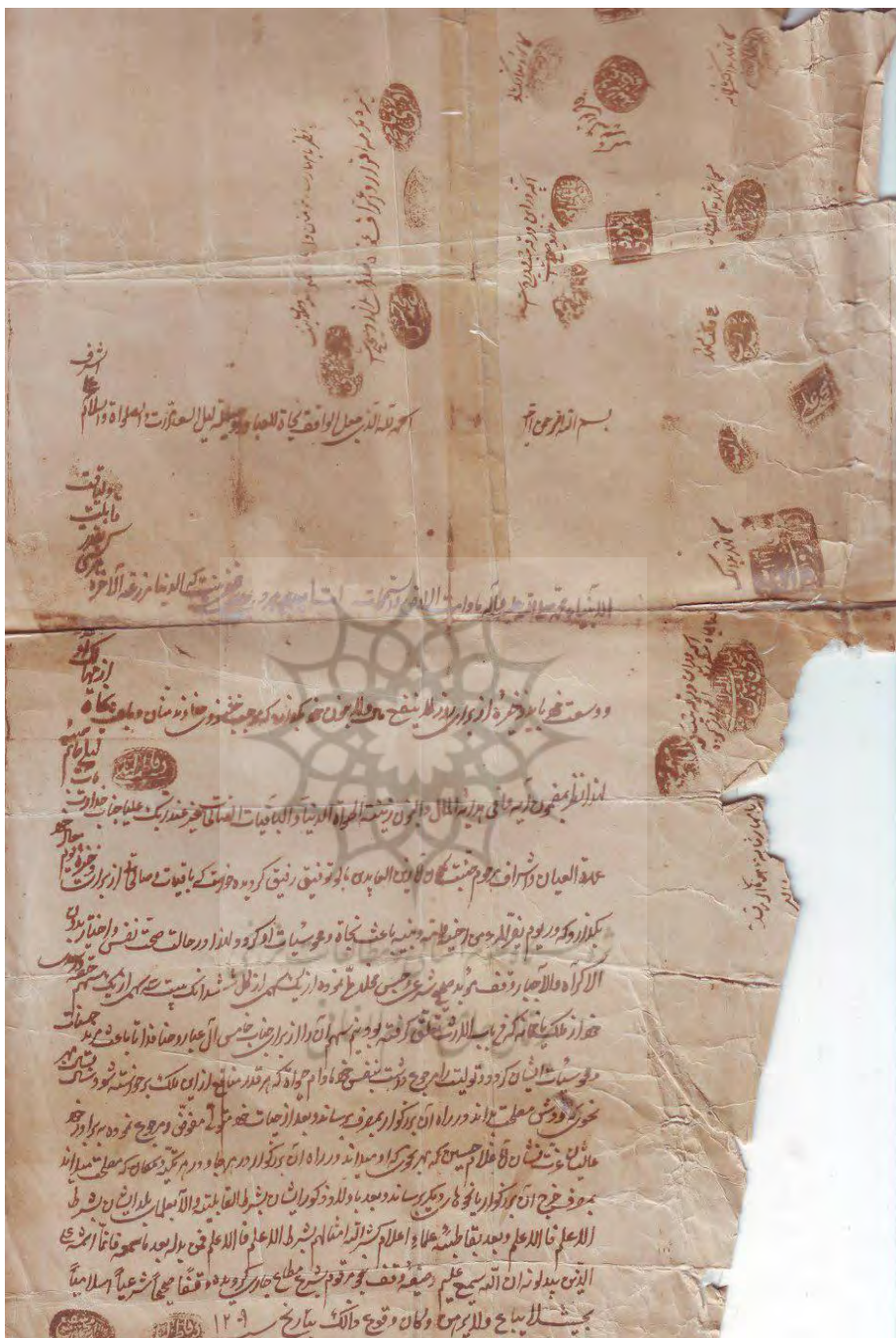
شام غریبان

مردم روستای جامخانه با حضور در قبرستان و حسینیه‌های شان آخرین مراسم روز عاشورا را برپا می‌دارند.

شام غریبان، مراسم مذهبی شیعه است که در غروب روز عاشورا برگزار می‌گردد. سوزاندن خیمه‌های اهل بیت حسین بن علی (ع) و به اسارت گرفتن اهل بیت توسط لشکر یزید بن معاویه درون ماهیه این مراسم است. در این مراسم عزاداران با روشن کردن شمع به عزاداری می‌پردازند. در مراسم شام غریبان در حرم علی بن موسی الرضا، همه خادمان حرم دور تا دور یکی از بزرگترین صحن‌ها شمع به دست می‌ایستند و یکی در وسط نوحه می‌خواند. مردم نیز همراه خادمان می‌شوند و شمع دست می‌گیرند. یک سینی بزرگ هم وسط صحن می‌گذارند که با شن پر شده و شمع‌های روشن را در آن فرومی‌کنند.

مراسم شام غریبان جامخانه

سند سال ۱۲۰۹ قمری پیرامون زمین های وقفی در جامخانه

منابع

- ابن اثیر، عزالدین ابوالحسین علی بن ابی الکرّم، الکامل فی التاریخ، بیروت، دار صادر- دار بیروت، ۱۳۸۵ق/۱۹۶۵م.
- ابن کثیر، ابوالفداء، البدایه و النهایه، تحقیق علی شیری، بیروت، دار إحياء التراث العربی، چاپ اول، ۱۴۰۸ق/۱۹۸۸م.
- بارانی، محمدرضا، چلونگر، محمدعلی، «هم‌گرایی و واگرایی در اندیشه سیاسی امامیه و حنبله در بغداد دوره آل بویه»، فصلنامه علمی - پژوهشی شیعه شناسی، سال هفتم، شماره ۲۶، تابستان ۱۳۸۸ش.
- حقیقی، شهین، «جستاری در تعزیه و تعزیه نویسی در ایران»، کتاب ماه ادبیات، شماره ۱۰، بهمن ۱۳۸۰ش.
- دلاواله، پیترو، سفرنامه پیترو دلاواله قسمت مربوط به ایران، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۱ش.
- محدثی، جواد، فرهنگ عاشورا، قم، نشر معروف، چاپ دوم، ۱۴۱۷ق.
- صفیه رضایی، عزاداری امام حسین در جهان، انتشارات سبط النبی، قم، ۱۳۸۸
- فرهنگ سوگ شیعی، مدخل زنجیرزنی، محسن حسام‌مظاہری
- محمدصادق فرید، کتاب ایران: سوگواریهای مذهبی در ایران، الهدی، تهران، ۱۳۸۶
- ابراهیم حیدری، تراژدی کربلا، ترجمه علی معموری و محمدجواد معموری، مؤسسه دار الکتب الاسلامیة، قم، ۱۳۸۰
- ابن حنبل، احمد، مسند امام احمد بن حنبل، تحقیق: شعیب الارنوط، بیروت، مؤسسه الرساله، ۴۱۶ق.
- حیدری، اصغر، تاریخ و جلوه‌های عزاداری امام حسین (ع) در ایران با تکیه بر دوره صفویه، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، چاپ اول، ۱۳۹۱ش.
- فیگوئرا، گارسیا دسیلوا، سفرنامه فیگوئرا، ترجمه غلامرضا سعیدی، تهران، نشر نو، ۱۳۶۳ش.
- کمپفر، انگلبرت، در دربار شاهنشاه ایران، ترجمه کیکاوس جهاننداری، تهران، نشر انجمن آثار ملی، ۱۳۵۰ش.
- مشحون، حسن، موسیقی مذهبی ایران، تهران، سازمان جشن هنر، ۱۳۵۰ش.
- مظاہری، محسن حسام، مدخل سینه‌زنی در کتاب فرهنگ سوگ شیعی، تهران، نشر خیمه، چاپ اول، ۱۳۹۵ش.

- معتمدی کاشانی، سیدحسین، عزاداری سنتی شیعیان، قم، نشر قلم مکنون، چاپ اول، ۱۳۸۳ش.
- سلطانی‌نیا، اشرف، «سیری بر موسیقی محلی بوشهر؛ دمام»، فصلنامه فرهنگ مردم ایران، شماره ۳۴، پاییز ۱۳۹۲ش.
- احمدی‌ری‌شهری، عبدالحسین، «دمام، مجله مقام موسیقایی»، شماره ۲۰، بهار ۱۳۸۲ش.
- حاجیانی، فرخ، «واژه‌ها و اصطلاحات موسیقی در گویش بوشهری»، مجله گویش‌شناسی، شماره ۴، اسفند ۱۳۸۴ش.
- شنبه زاده، سعید، «موسیقی کار دریایی بوشهر»، شماره ۳، پاییز و زمستان ۱۳۷۷ش.
- سلیمانی، مرضیه، «موسیقی دینی در ایران»، شماره ۴۸، اسفند ۱۳۸۸ش.
- نگاهی به موسیقی دسته‌های عزاداری در ایام محرم. «ایرنا، ۲۹ آبان ۱۳۹۱. بازبینی‌شده در ۲ دسامبر ۲۰۱۲.
- «نگاهی تاریخی به عزاداری محرم از آل بویه تا امروز در ایران» پایگاه خبری نیروی انتظامی ایران، ۹ شهریور ۱۳۹۱. بازبینی‌شده در ۲ دسامبر ۲۰۱۲.
- آیتی، عبدالمحمد (۱۳۸۷). مراسم محرم در بروجرد از زبان استاد عبدالمحمد آیتی. مصاحبه از فاطمه نورائی نژاد. گنجینه اسناد، شماره ۷۱.
- حزین بروجردی، حسین. تذکره حسین حزین یا دورنمایی از شهرستان بروجرد. مجمع متوسلین به آل محمد (ص)، ۱۳۸۰. ۱۸۱.